

# Henrik Gundenäs, Johan Lindgren, Dalia Mukhtar-Landgren och Magnus Wennerhag *Den konturlösa borgaren*

Vad betyder det att tala om borgerlighet i dagens Sverige? I en kommentar till valet 2006 skrev Göran Greider: »Högerblockets valseger innebär att den makt som den ekonomiska eliten i det här landet har nu flyter samman med den politiska makten. Marknadens makt och politikens makt sammanstrålar i Reinfeldts person: detta kommer att bli den nya överheten.«<sup>1</sup>

Samtidigt tycks framgången för Fredrik Reinfeldts nya moderater bero just på att man som »det nya arbetar-

partiet« lyckats utstråla motsatsen till den gamla borgerligheten. I samma anda kunde Göran Persson kritiseras för »brukspatronsfasoner«. Det var helt enkelt opassande för en arbetarhövding att köpa ett eget gods. Materiellt överdåd och manér som för tankarna till den forna överklassen är fortfarande förhåvelse och lika med politiskt självmord. Om folkhemmet och socialdemokratiens hegemoni lyckades åstadkomma något så var det att vingklippa borgarklassen.<sup>2</sup>

---

1. Göran Greider, »Dags att börja om – Göran Greider om socialdemokratiens kris«, i *Aftonbladet* 18 september 2006, s 44.

2. Svante Nordin, »Får jag be om räkningen?: När den svenska bildningsborgerligheten tackade för sig«, i Anders Björnsson och Peter Luthersson (red), *Eliterna som abdikerade: 12 artiklar om frånvaron, behovet och nyttan av eliter* (1998), s 123–132.

Väl medveten om detta har Reinfeldt låtit sig fotograferas hemma vid tvättmaskinen och i snabbköpet för att framstå som »vanlig« medelklass. I samma anda kallar sig modeskribenten Ebba von Sydow för »arbetarklass«, eftersom hon arbetar så mycket.

Trots den folkhemiska resonansbotten i politiken ser vi en annan utveckling. Sedan 1980-talet har jämlikhetssträvandena praktiskt taget försvunnit från den politiska agendan. Inkomsterna utjämnades bara fram till 1980. Därefter har löneklyftorna växt. Störst är förändringen för näringslivet. Om den genomsnittliga lönen 1980 inom denna grupp motsvarade nio industriarbetarlöner, går det i dag trettiofå industriarbetarlöner på en toppdirektörs samlade inkomst.<sup>3</sup> Inte sällan visas rikedomerna numera upp genom ogenerad flärd och lyxkonsumtion på ett sätt som tidigare hade varit omöjligt.

På ssu:s kongress 1967 sjöng Cornelis Vreeswijk om cylinderhatten och att detta klädesplagg inte längre särskiljde rik och fattig. Vreeswijk sjöng att »alla miljonärer ser ut som proletärer«.<sup>4</sup> Dagens vanlighetssträvan löper dock parallellt med en vilja att särskilja sig, även om cylinderhatten inte längre är gångbar. Penningstinna grupper tycks inte blygas av att offentligt visa upp sin

rikedom i vimlet på en Stureplansbar eller på Operakällaren. Och allt fler högavlönade vill markera sin status genom att köpa hushållsnära tjänster. För även om Reinfeldt vill framstå som en vanlig och jämställd medelklassmake, anlitar han liksom den traditionella borgaren en husa. För den strävsamma familjen är frågan om »livspusslet« centralt – hur man gör för att kombinera karriär, barn, fin våning, bjudningar och intellektuell stimulans. Även om den nytillträdde borgerliga regeringen vill subventionera de tjänster som skulle underlätta detta pusslande, är det troligen endast ett mindretal ur de övre samhällsskikten som kommer att ha råd med de hushållstjänster det rör sig om. Och dessa tjänster skulle mindre bemedlade medborgare eller ickemedborgare utföra. »Visst är vi alla lika, men somliga är rika«, sjöng Vreeswijk vidare.<sup>5</sup>

Men att som Greider antyda att allt detta skulle vara tecken på borgerlighetens återkomst är att göra det för enkelt för sig. Vi har väl alla en intuitiv känsla av vad borgerligheten är för något, men så fort vi går bortom partipolitiken och Stureplan och börjar nysta i frågan visar den sig vara betydligt mer komplicerad än den först verkar. Å ena sidan har vi det teoretiska problemet att bestämma en grupp i ett modernt samhälle: utifrån

3. LO, »Makteliten litar på sig själv: En studie av inkomstutvecklingen för makteliten perioden 1950 till 2004« (2006).

4. Cornelis Vreeswijk, *Sånger* (1988), s 47.

5. *Ibid.*, s 48.

positionen i produktionen (i Marx efterföljd) eller utifrån funktioner, maktresurser och egendom (i en weberiansk tradition).<sup>6</sup> Å andra sidan har vi det empiriska problemet att bestämma kriterier: genom självskattning (den som menar sig tillhöra borgerligheten gör också det) eller genom mätning av olika sorters tillgångar (utbildning, inkomst, förmögenhet, befattning och så vidare).

Vidare måste vi bestämma oss för *när* – den grupp som vi i dag kallar borgare är en helt annan grupp än borgarna i senmedeltidens städer, eller för den delen de borgare i förra sekelskiftets Sverige som Greider menar är på återtåg. För det andra måste vi bestämma oss för *var* – det som vi i Sverige kallar borgerlighet kan gå under andra namn i Frankrike, Tyskland, Storbritannien eller Polen. För det tredje måste vi bestämma oss för *vilken* borgerlighet vi vill studera – vi kan tala om en »penningborgerlighet« såväl som en »bildningsborgerlighet«, där den förra baserar sin position på företagande, den senare på examina.<sup>7</sup>

Med anledning av all denna osäkerhet och förvirring har vi velat göra det här numret av *Fronesis*. Vi har velat studera borgerligheten inte som partipolitisk konstellation utan som social, kulturell

och historisk kategori. Vad är borgerligheten i dag? Vilka tillhör denna grupp? Hur utmärker sig dess medlemmar? Finns det alls någon mening längre att tala om något sådant som borgerlighet?

Här tar numrets första bidrag, den tyske historikern Jürgen Kockas artikel »Den europeiska medelklassen«, sin utgångspunkt. Kocka följer medelklasskulturens utveckling från senare hälften av 1700-talet fram till i dag och tecknar en borgerlig nedgångshistoria, en historia om förfall eller sönderfall. Kocka förklarar bristen på begreppslig klarhet och precision med att medelklasskulturen har tagit den borgerliga kulturen i besittning och universaliserat dess ideal. Mycket av det som tidigare var förbehållet de högre klasserna, rösträtt, högre utbildning, rätt till pension, resor med mera, har i dag blivit allmän egendom. Därmed har medelklasskulturen »segrat ihjäl sig«: den har blivit allmängiltig och förlorat det som tidigare utmärkte den i förhållande till andra klasskulturer.

## Kapitalismens tre faser

Borgerlighetens historia sträcker sig långt tillbaka i tiden. I det senmedeltida samhället var den en liten social grupp, knuten till de handelsstäder som sakta växte fram främst i nordvästra Europa

6. Loïc J. D. Wacquant, »Making class: The middle class(es) in social theory and social structure«, i Scott G. McNall, Rhonda F. Levine och Rick Fantasia (red), *Bringing class back in: Contemporary and historical perspectives* (1991).

7. Se Rainer M. Lepsius uppdelning av borgerligheten i en *Bildungsbürgertum* och en *Wirtschaftsbürgertum* i »Soziologie des Bürgertums und der Bürgerlichkeit«, i Jürgen Kocka (red), *Bürger und Bürgerlichkeit im 19. Jahrhundert* (1987), s 79–100. Se även Svante Nordin (1998), s 124.

och norra Italien. Efterhand som stadsborgarna blev viktiga för den framväxande kapitalistiska ekonomin stärktes deras politiska ställning. Det borgerliga embryot i de tidiga italienska stadsstaterna utvecklades och blev med tiden, via uppkomsten av en borgerlig offentlighet i de engelska kaffehusen och den franska revolutionen, en kraft att räkna med. Den från början obetydliga sociala gruppen hade vid 1900-talets ingång blivit dominerande på de ekonomiska och kulturella fälten samt tillskansat sig den politiska makten.

I det här numret lyfter vi fram tre texter från olika skeden under 1900-talet: Werner Sombarts »Borgaren« från 1913, Max Horkheimers »Den auktoritära staten« från 1940 och Luc Boltanski och Eve Chiapellos »Kapitalismens nya anda« från 1999. Texterna beskriver på ett grovt sätt tre faser i kapitalismens utveckling. Ett genomgående motiv i detta historiska avsnitt är att visa på det kapitalistiska samhällets inverkan på borgerligheten som klass och på den borgerliga karaktären.

Den tyske sociologen Werner Sombart var på sin tid en mycket inflytelserik samhällsvetare, som hade ett antal vitt uppmärksammade verk bakom sig när han 1913 utgav *Der Bourgeois* (på svenska *Kapitalismens anda*). Detta verk, som vi

publicerar ett längre utdrag ur, kan sägas vara en uppföljare till hans verk *Der Moderne Kapitalismus* och en kritik av Max Webers boklånga essä *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda* från 1905.

Den huvudfrågeställning som Sombart arbetade med var kulturens (eller »andans«) förhållande till ekonomin. Sombarts tillvägagångssätt i *Der Bourgeois* är en historisk-komparativ kulturanalys av de människor som tillägnade sig den kapitalistiska livsföringen. Sombart menar att vi första gången finner borgaren i 1400-talets Florens. Här fanns människor som hade gjort en dygd av att hushålla med resurser och upprätthålla god affärsmoral. Sombarts tes skiljde sig inte nämnvärt från Webers i dennes *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*. Båda var ute efter att ifrågasätta marxisterna uppfattning att ekonomin i sista hand bestämmer kulturen eller civilisationen. Weber och Sombart delade inte uppfattning om kapitalismens uppkomst,<sup>8</sup> men däremot om dess utveckling och hur den skapade den dygdige borgaren.

Sombart avslutar sin *Kapitalismens anda* med en blick in i framtiden. I likhet med Weber menar han att jätten Kapitalismen inte går att fjättra, utan att det enda sättet att skydda människor och natur är genom lagstiftning.<sup>9</sup>

8. Om Sombart förlägger borgarens uppkomst till det katolska Italien, så menar Max Weber att de borgerliga dygder som ingår i den kapitalistiska andan snarare kan härledas till de protestantiska sekterna i 1600-talets Centraleuropa och på de brittiska öarna.

9. Werner Sombart, *Kapitalismens anda: Bidrag till den moderna affärsmänniskans andliga utvecklingshistoria* (1916), s 229–230.

Trogen sin katedersocialistiska ideologi menar han emellertid att kapitalismen kommer att upplösas inifrån och dö ut. Med den kommer också den dygdige borgaren att försvinna.

Borgerligheten överlever det första världskriget och de första stapplande stegen tas mot en restaurering av det borgerliga samhället.<sup>10</sup> Restaurationsperioden skulle dock bli kortvarig. Tyskland drabbas av ekonomisk kris på 1930-talet och nazisterna kommer till makten. Under några sommarmånader 1940 skriver Max Horkheimer artikeln »Den auktoritära staten«, som vi publicerar i det här numret. Artikeln tar sin utgångspunkt i det faktum att många borgare i mellankrigstidens Tyskland och Italien lierade sig med fascistiska partier. Hos Horkheimer sammansmälter i nazismen den borgerliga staten och den kapitalistiska ekonomin i vad han kallar för »integral etatism«.<sup>11</sup> I den ekonomiska krisens spår försvinner den ekonomiska liberalismen och småföretagarna decimeras. Det finns inte längre något behov av småborgare och entreprenörer, men däremot av parti-byråkrater och tekniska funktionärer.

Den tredje texten i avsnittet om kapitalismens utvecklingsstadier är Luc Boltanskis och Eve Chiapellos »Kapita-

lismens nya anda«. Texten är ett avsnitt ur deras bok med samma namn (*Le nouvel esprit du capitalisme*) från 1999, en travesti på Webers *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*. Även Boltanski och Chiapello vill uttröna på vilket sätt kapitalismens anda har förändrats och hur kapitalismen påverkar människornas levnads- och arbetsvillkor. Utifrån studier av managementlitteratur av olika slag finner de tre olika former av kapitalistiska »andor« under olika stadier av kapitalismens utveckling, som var och en förknippas med en viss form av »engagemang«. Entreprenörsepoken kring förra sekelskiftet associeras med framstegstro och frihet, massproduktionsepoken från 1930- till 1960-talet med fasta befordringsgångar och dagens projektepok med flexibilitet och kreativitet.

## Borgaren och hans värld

Borgaren har från första stund brottats med sin osäkerhet och ängslighet. Det borgerliga skiktet har bekymrat sig för sitt förhållande till övriga samhällsgrupper, sin interna differentiering, sin moraliska karaktär, sin politiska framtid.<sup>12</sup> Man kan säga att denna osäkerhet är ett för borgerligheten utmärkande drag. Det har alltid funnits en rädsla

10. Charles S. Maier, *Recasting bourgeois Europe: Stabilization in France, Germany, and Italy in the decade after World War I* (1988), s 13–15.

11. I fascismens Italien, men också i länder som bevarade det demokratiska styrelseskicket, har alliansen mellan staten, företagen och fackföreningarna kallats för korporativism.

12. Se till exempel Peter Gay, *The bourgeois experience: Victoria to Freud*, band 1, *Education of the senses* (1984), s 17.

för deklassering och med den en strävan att upprätthålla fasaden och positionen. I förlängningen har man haft prentationen att med pengar, börd eller svärd platsa i det dominerande skiktet.

I sin text om kaffets roll i borgerlighetens liv diskuterar Jakob Norberg den tyske rättsvetaren Carl Schmitts syn på borgerligheten. Schmitt menar att borgerligheten är uppslukad av den privata sfären och betraktar den övriga världen med misstänksamhet. När borgerligheten lämnar den privata sfären tillämpar den fortfarande samma säkerhetstänkande på en yttervärld som upplevs som främmande och hotfull. Föreställningen att världen kan bli lika lugn och fridfull som hemmet leder till en förvrängd syn på motparten: den betraktas som en fridstörare och sabotör snarare än som en motståndare som måste respekteras.

Det ständiga sneglandet uppåt och nedåt i samhällshierarkin gör borgaren nervös. Eftersom borgaren känner sig osäker kring huruvida han eller hon verkligen ingår i den borgerliga gemenskapen blir det hela tiden nödvändigt att definiera, avgränsa, rangordna och mäta. Ett led i denna process är att utveckla olika särskiljande strategier för att på så sätt positionera sig gentemot andra grupper. Den sortens strategier kan utvecklas inom såväl den ekonomiska som den kulturella sfären.

Historikern Orsi Husz ger, i sin beskrivning av den nervösa borgerlighetens aktiva försök att särskilja sig från en växande medelklass, exempel på så-

dana särskiljande praktiker. I sin analys av skattebetalarnas tidning *Sunt Förnuft* mellan 1920 och 1970 visar hon på tre särskiljande drag som upplevdes som hotade: utbildningsprivilegiet, levnadsstandarden och förmögenheten. Det gällde att vidmakthålla sin särställning, och här kom man att prioritera utbildning framför husa. De särskiljande praktikerna återkommer även i den engelska sociologen Stephanie Lawlers artikel »Att känna avsmak«, som handlar om medelklassens förhållande till de lägre klasserna. Hos Lawler blir det tydligt att borgerlighetens behov av att särskilja sig inte alltid behöver kretsa kring ackumuleringen av ekonomiskt eller kulturellt kapital, utan kan vara en fråga om omedelbar självbevaringsdrift vars uttryck skulle verka stötande på den mer diskreta borgerligheten. Särskiljandet blir här en fråga om fysiskt äckel. Lawler menar att medelklassen konstitueras negativt genom ett öppet förakt mot en ofta feminiserad underklass.

I det här sammanhanget kan vi nämna två andra verk som handlar om borgerlighetens avgränsning gentemot andra samhällsgrupper. Den kanadensiska sociologen Michèle Lamont tar i sin studie av »symboliska gränser« upp ytterligare en grund för gränsdragningar förutom de ekonomiska och kulturella kriterierna – moralen. Den baserar sig på sådana egenskaper som ärlighet, arbetsetik, personlig integritet och hänsynstagande. Med utgångspunkt från begreppet »ärlighet« påvisar

Lamont hur vissa grupper uppfattas som oärliga, falska bluffmakare och eller bara som omoraliska. Bland Lamonts intervjupersoner finns en stark känsla av moraliskt övertag över dessa personer, som saknar såväl arbetsetik som arbetsmoral.<sup>13</sup>

Också i en svensk studie om 1800-talets borgerlighet tas konstruktionen av »arbetsmoralen« upp. Historikern David Tjeder undersöker manlighet och borgerlighet och kopplar karaktär till kapital i en beskrivning av den *self-made man* som växer fram vid den här tiden. Denna karaktär skiljer sig från den late aristokraten och ansvarslöse arbetaren genom den entreprenörsanda som ligger till grund för dess manlighet. Den borgerliga karaktären kunde rättfärdiga vissa mäns makt över andra män och även över kvinnor. Utifrån denna logik var det borgerliga karaktärsidealet »mans- och klasskodat, [det vill säga]

otänkbart att koppla ihop med kvinnor eller arbetarklassmän«. <sup>14</sup>

## Borgerligheten i dag

Det finns sedan länge en diskussion och forskning kring arbetarklassen, ofta kretsande kring klassresan och klassresenären. Forskningen om den moderna borgerligheten är dock i det närmaste obefintlig. Pedagogerna Mikael Palme konstaterar i en intervju med Annette Kullenberg att samhällsvetenskaperna i Sverige mest har sysselsatt sig med sociala problem och svaga sociala grupper.<sup>15</sup> Arbeten om borgerligheten är för det mesta journalistiskt eller populärvetenskapligt orienterade.<sup>16</sup> Göran Therborns studie av borgerlighetens uppkomst i Sverige, som sträcker sig fram till 1980, utkom 1989 och sedan dess har inte mycket hänt.<sup>17</sup> De svenska studier som finns koncentrerar sig i regel på 1800-talet och det tidiga 1900-

13. Michèle Lamont, »Money, morals, & manners«, i David M. Newman (red), *Reading sociology: Exploring the architecture of everyday life* (1995), s 199–212. Se även Lamonts bok *Money, morals, & manners: The culture of the French and the American upper-middle class* (1992).

14. David Tjeder, »When character became capital: The advent of the self-made man in Sweden, 1850–1900«, i *Men and Masculinities*, vol 5, nr 1 (2002), s 54. Citatet är hämtat från en intervju med Tjeder. Finns på nätet: <http://www.genus.se/Aktuellt/Nyheter/2003/?articleId=734>.

15. Annette Kullenberg, *Urp!... sa överklassen* (1995), s 111.

16. Se till exempel Annette Kullenberg, *Överklassen i Sverige* (1974), Susanna Popova, *Överklassen* (2006) Ett undantag från senare tid är tidskriften *Tidsignal* nr 5–6 2006, med temat »Borgarna«.

17. Göran Therborn, *Borgarklass och byråkrati i Sverige: Anteckningar om en solskenshistoria* (1989). Therborn utkom även med *Klasstrukturen i Sverige 1930–80: Arbete, kapital, stat och patriarkat* 1981. Några studier från senare år som tangerar vårt tema kan ändå nämnas: *Demokrati och makt i Sverige. sou 1990:44*, s 301–357, Olof Petersson (red), *Demokrati och ledarskap: Demokratirådets rapport 1996* (1996), Anders Björnsson och Peter Luthersson (red), *Eliterna som abdikerade* (1998), Anita Göransson (red), *Maktens kön* (2007).

talet. Därför vet vi inte mycket om hur borgerligheten av i dag ser ut, reproduceras och vilka särskiljande praktiker som kännetecknar den.

Vi vet till exempel inte vilken grupp det är som visar upp sin rikedom genom flärd och lyxkonsumtion. Bratskulturens extravaganser är fjärran från sekelskiftsborgarens strävsamhet, måttfullhet och intellektualism. Från att endast ha omfattat »självssäkra Östermalmsynglingar med ena handen fast förankrad i pappas plånbok« blev bratskulturen för några år sedan »ett landsomfattande stilideal med bakåtkammat hår och jacka av märket Canada Goose«. <sup>18</sup> Frågan är om bratsen är vår tids »brackor« – »personer med trånga vyer och utan högre kultur (men med tryggad ställning i ekonomiskt hänseende)«. <sup>19</sup> Kanske är det så att skrytkonsumtionen hos vissa grupper är så iögonfallande och allestädes närvarande att man helt enkelt tar för givet att man har att göra med det dominerande skiktet. <sup>20</sup>

Kanske måste vi för att förstå den

nya borgerligheten börja i »kapitalismens nya anda« som Boltanski och Chiapello förstår den. Det verkar rimligt att närma sig frågan om dagens borgerlighet utifrån de nya produktionsformerna. Vi skulle då kunna ta fasta på den gamla dikotomin mellan bohemerna och borgarna, som kanske främst förknippas med César Grañas *Bohemian versus bourgeois*. <sup>21</sup> Bohemerna kring det förra sekelskiftet bröt genom sin negativa, asociala och opålitliga livsform starkt av mot sin tids borgerliga dygder. I dagens kapitalism har den uppdelningen upplösts, i alla fall om vi får tro Richard Florida, som har skrivit två böcker om den »kreativa klassen«. <sup>22</sup> Florida följer Daniel Bell och Alain Touraine i sin beskrivning av epokskiftet – det postindustriella samhällets och den nya *kreativa* tidsålderns uppkomst, som förknippas med nya ekonomiska, sociala och kulturella logiker.

Florida delar inte det förra sekelskiftets borgerliga skepsis mot bohemerna, utan lyfter fram den ekonomiska pro-

18. *Veckans Affärer* nr 6 2005.

19. *Svenska Akademiens ordbok*, uppslagsord »bracka« (1921). Finns på nätet: <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>.

20. Se Bo Madestrands intervju med Sisela Lindblom, »Höj ribban, människa«, i *Dagens Nyheter* 31 mars 2007. Se även Martin Gustavssons artikel i det här numret.

21. César Graña, *Bohemian versus bourgeois: French society and the French man of letters in the nineteenth century* (1964). Samma bok har kommit ut med titeln *Modernity and its discontents: French society and the French man of letters in the nineteenth century* (1967). För en diskussion om den svenska bohemens slut, se Jenny Westerström, *Klara var inte Paris: Bohemliv under två sekler* (2006).

22. Richard Florida, *Den kreativa klassens framväxt* (2006) (ursprungligen utgiven 2002) och *The flight of the creative class* (2005). Se även Floridas artikelsamling *Cities and the creative class* (2004).



duktiviteten i bohemernas kreativitet.<sup>23</sup> Den nya kreativa klassen arbetar hårt och ser ingen konflikt mellan borgerliga dygder (arbetsmoral, flit, organisation och så vidare) och förlustelse.<sup>24</sup> I denna nya grupp ser Florida en central tillväxtfaktor för »den kreativa ekonomin«. Den stad eller region som lyckas locka till sig den kreativa klassen har framtiden i sin hand. Om man skapar attraktiva, bohemiska storstadsmiljöer med stort utbud av »alternativ« kultur och konsumtion – alltifrån shoppingstråk med *haute couture*, »invandrarbutiker« och espressobarer till ett stort utbud av gayklubbar, kletzmusikscener och *edutainment*<sup>25</sup> – så kommer de tillväxtgenererande grupperna snart flytta in. Det är Floridas budskap till de storstäder som konkurrerar allt hårdare med varandra om att locka till sig såväl nya företag som nya invånare.

Den kreativa klassen bär också olika spår av de borgerliga attributen, till exempel behovet av det som förr kallades piga eller husa, men som nu heter »hushållsnära tjänster«, eller i mer glättiga ordalag en »James på jobbet«. I ekonomihistorikern Camilla Elmhorns text i det här numret ges ett svenskt perspektiv på denna utveckling. Utifrån si-

tuationen i Stockholm pekar hon på två samtidiga ekonomiska processer: å ena sidan framväxten av en postindustriell ekonomi och en ny urban elit eller kreativ klass, å andra sidan en tjänstemarknad som ofta bärs upp av låglönearbetskraft. Husan är fortfarande kvinna, men har i dag ofta utländsk bakgrund. I det här sammanhanget riktas kritiken inte mot personen Florida, utan snarare mot den urbana kreativa ekonomi som han förknippas med – och faktiskt delvis kommit att personifiera.

Städernas platsmarknadsföringsstrategier, det vill säga deras satsningar på att locka till sig de borgerliga bohemerna, är naturligtvis förknippade med olika maktrelationer. Den amerikanske geografen Jamie Peck skriver att den nya stadspolitiken tydligt vänder sig till en urban medelklass. Den långsiktiga planering och omfördelning som förknippas med keynesianismen har övergivits och därmed förstärks gentrifieringsprocesserna. Konst, kultur och tolerans värderas utifrån deras ekonomiska nytta. Den kreativa klassen framstår som den kulturella norm efter vilken övriga samhällsgrupper bör rätta sig, vilket innebär att politiken blir ytterst selektiv till fördel för en viss elit-

23. Richard Florida, *Den kreativa klassens framväxt*, s. 233–246.

24. Florida är inte ensam i att föra samman de grupper som Graña, och många med honom, har hållit isär. Hos David Brooks sammansmälter de till *bobos* – en bohemisk borgerlighet. Se David Brooks, *Bobos in paradise: The new upper class and how they got there* (2000).

25. En kombination av *education* (utbildning) och *entertainment* (underhållning) som den kreativa klassen sägs efterfråga. Bara underhållning är för banalt för den kreativa klassen, som kräver stimulans och ständigt nya utmaningar.

grupp. Kimberly DeFazio menar för sin del att den kreativa klassen visserligen är en elitgrupp, men att den fortfarande består av löntagare, vilket betyder att de fortfarande är exploaterade av kapitalet. Den kreativa klassen uppfyller kapitalets alla krav genom att ta upp de borgerliga värderingarna och identifiera sina behov med den kapitalistiska ekonomins. Om dessa former av kritik av Floridas »kreativa klass« handlar ett av numrets avsnitt.

Tar kritiken av den postindustriella staden och den kreativa klassen verkligen sikte mot en ny borgerlighet? Det är en av de frågor som vi ställt oss i arbetet med numret. Martin Gustavsson är försiktig med att koppla den »kreativa klassen« till en ny dominerande klass. Även om gruppen växer i antal och innehar förhållandevis privilegierade positioner i samhället, så kan den inte mäta sig, menar han, med den grupp som äger den största delen av de ekonomiska resurserna. Den besuttna borgerligheten kan leva under de gynnsammaste auspicierna, medan den kreativa och konsumtionsglada medelklassen i likhet med andra löntagare tvingas leva med kortare tidsorisonter. Orsi Husz menar att »[e]n

väsentlig beståndsdel i den borgerliga livsstilen var för många samtida det borgerliga hemmet med alla dess attribut«.<sup>26</sup> Hembiträde och stora våningar, där man kunde arrangera bjudningar, var centrala. Även i dag är hemmet en markör för den kreativa klassen med dess »livspussel« och »hushållsnära tjänster«,<sup>27</sup> men där stannar kanske likheterna. Den borgerliga bohemen eller »kreativa klassen« kan ge oss en uppfattning om vissa samhällsförhållanden, men den ekonomiska, kulturella och politiska eliten måste förstås med andra begrepp.

### En civiliserad borgerlighet?

Den borgerliga kulturen befann sig på ett till synes mer avancerat utvecklingsstadium, medan arbetarna fanns längre ner på trappan.<sup>28</sup>

Det förra sekelskiftets borgerlighet kunde i kraft av sin ekonomiska och kulturella position se ner på arbetarna. Om borgerligheten var förfinad var arbetaren rå, inte bara råbarkad, utan även rå i kulturellt avseende – en oarbetad och ofärdig massa.<sup>29</sup> Stephanie Lawler gör samma analys. Men Lawler framhåller att det inte bara handlar om

26. Se Orsi Husz artikel i detta nummer av *Fronesis*.

27. Om medelklassens konsumtion och behov av familjerådgivningsböcker, se Ann Heberlein, »Medelklassen regerar: Andras problem glöms bort när allt kretsar kring livspusslet«, i *Sydsvenskan* 27 mars 2007, s B4.

28. Jonas Frykman och Orvar Löfgren, »På väg – bilder av kultur och klass«, i Frykman och Löfgren (red), *Modärna tider* (1985), s 129.

29. *Ibid.*

att människor ur medelklassen »ser ner på« människor i arbetarklassen, utan att dessa uppfattningar *skapar* en bild av människor i arbetarklassen som avvikande i förhållande till den normala och eftersträvansvärda medelklassen.<sup>30</sup> Detta kan kanske förstås utifrån idén att människan lever i olika utvecklingsstadier. Föreställningen om en civilisationstrappa, som blev populär under 1700- och 1800-talen, gick ut på att människor i det första stadiet var vildar (ett stadium som vissa folk ännu befann sig på), medan andra folk i varierande hastighet arbetade sig upp mot civilisation. Begreppet »civilisation« infördes i såväl engelskan som franskan i slutet av 1700-talet och blev ett honnörsord under 1800-talet. Civilisation kunde mätas genom konstens nivå, men också genom den industriella utvecklingen eller moralen.<sup>31</sup>

Tanken om en civilisationstrappa legitimerar en överlägsenhet som kan ligga till grund för borgerlighetens olika gränsdragande praktiker.<sup>32</sup> Dessa praktiker kan förstås globalt, genom tanken att utvecklingen skedde i väst

tack vare den vite mannens snille och entreprenörsanda, men även lokalt, genom de klass- eller könsbaserade sorteringar som utvecklades hand i hand med den borgerliga offentligheten. De särskiljande praktikerna, som utgår från ekonomiska, politiska, sociala och kulturella markörer, är inga historiska artefakter, utan dominansstrategier som vi ser olika uttryck för inom dagens borgerlighet. I deras spår följer konkreta politiska förslag om nedläggning av En bok för alla, minskat stöd till vuxenutbildning eller subventionering av hushållsnära tjänster.

Flera av de processer som vi ser i dag tycks innebära en återkomst för olika borgerliga idéer och företeelser. Entreprenören känner vi igen från Sombart och den första äventyrliga tiden. Richard Florida uppvärderar den bohem som vi känner från det förra sekelskiftet. Familjen och hemmet har fått en renässans – och med dem husan. Markörer som var väsentliga i en tid då borgerligheten var mer lätträknad och lättdefinierad är åter i svang. Det enda som inte har återkommit är bildningen. Tack för kaffet!

30. Se Stephanie Lawlers artikel i detta nummer.

31. Gunnar Eriksson, *Västerlandets idéhistoria 1800–1950* (2000), s 14 samt Stuart Woolf, »Europe and its historians«, i *Contemporary European history*, vol 12, nr 3 (2003), s 323–337.

32. Se Peter Gay, s 17. För exempel, se Husz och Lawler i detta nummer av *Fronesis*.